

JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Open Access Refereed e-Journal & Refereed & Indexed

Article Type	Research Article	Accepted / Makale Kabul	10.09.2019
Received / Makale Geliş	09.07.2019	Published / Yayınlanma	12.09.2019

ADNAN MENDERES'İN GÖZÜNDEN İSTANBUL VE ANKARA OLAYLARI ISTANBUL AND ANKARA EVENTS IN THE EYES OF ADNAN MENDERES

Dr. Öğr. Üyesi İlyas TOPÇU

Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Kars / TÜRKİYE, ORCID: 0000-0002-9460-1127

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.1354>

Reference: Topçu, İ. (2019), Adnan Menderes'in Gözünden İstanbul ve Ankara Olayları, *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6(42): 2458-2469.

ÖZET

27 Mayıs darbesinden yaklaşık bir ay önce TBMM'de tahkikat komisyonunun kurulması kararının hemen ertesi günü İstanbul'da, sonra da Ankara'da üniversite öğrencilerinin başını çektiği protesto gösterileri yapıldı. Hükümetin bu gösterilere tavrı sert oldu ve örfi idare ilan edildi. Demokrat Partililere göre bu hadiseler karanlık eller tarafından organize edilmiş ve öğrenciler sokaklara dökülmüştü. Başvekil Adnan Menderes, olayların patlak vermesinin ardından 29 Nisan'dan 2 Mayıs'a kadar her gün radyodan vatandaşlara seslendi ve olup bitenleri birinci ağızdan anlattı. Daha sonra Batı Anadolu gezisine çıkan Menderes, buralarda da düzenlediği mitinglerde İstanbul ve Ankara'da yaşanan hadiselerle ilgili konuşmalar yaptı. Menderes konuşmalarında özellikle, bu protestoların bir üst akıl tarafından organize edildiği ve tamamen yalan haberlere insanların kandırıldığına temas ediyordu. Ayrıca CHP'li bir gurup yöneticisi de bu hadiselerden sorumlu tutuyor ve günden güne sertleşen bir üslupla eleştiriyordu.

Anahtar kelimeler: Adnan Menderes, İstanbul ve Ankara Olayları, Örfi İdare, DP, Darbe.

ABSTRACT

About one month before the May 27 coup d'état, a protest, initiated by university students in Ankara, was held in Istanbul following the decision to establish an investigation commission in the Turkish Grand National Assembly. The attitude of the government to this demonstration was tough and a martial law was proclaimed. According to the Democrat Party, these workers were organized by dark handlers, and students were cast into the streets. Adnan Menderes, the chief executive, spoke to the citizens of the radio every day from 29th to May 2nd after the outbreak of the events, and told the events in the first mouth. Menderes then went on a tour of Western Anatolia and made speeches about the incidents that happened in Istanbul and Ankara. Menderes in his talks particularly concerned that these protests were organized by a superior intelligence, and that people were deceived by false reports. He was also pointed a group of CHP executives as responsables of these incidents and criticized them in hardening manner.

Keywords: Adnan Menderes, Istanbul and Ankara Events, Martial Law, DP, coup d'état

1. GİRİŞ

Tahkikat Komisyonu'na yetki veren kanunun TBMM'de kabul edilmesinden bir gün sonra İstanbul'da, iki gün sonra da Ankara'da binlerce öğrencinin katıldığı hükümeti protesto gösterileri yapıldı (Yücel, 2001: 142). 28 Nisan'da İstanbul Beyazıt'ta Hukuk Fakültesi'nde başlayarak Fatih, Aksaray, Unkapanı, Eminönü, Cağaloğlu, Alemdar mıntıklarında ve vilayet konağı önünde devam eden hadiselerle ilgili Dahiliye Vekaleti halkı bilgilendirmek gayesiyle tebliğ yayınladı. Dahiliye Vekaleti'nin tebliğine göre olaylar CHP gençlik teşkilatının teşvikiyle üniversite öğrencilerinin TBMM'deki hadiseleri protesto etmek için yürüyüş yapmak istemeleriyle başladı. 28 Nisan günü saat 10'da Hukuk Fakültesi amfisinde öğrencilerden birisi kürsüye çıkarak mecliste yaşanan hadiseler aleyhinde gençliği protestoya teşvik ve tahrik eden bir konuşma yaptı ve arkadaşlarını nümayişe davet etti. Bu davet ile başlayıp fakülte binası

ve bahçesine sirayet eden nümayişçilere polis tarafından dağılmaları uyarısı yapılsa da öğrenciler polise taş ve silah ile karşılık verdiler. Bu esnada üç polis yaralandı. Hadiselerin büyümesi üzerine ordudan yardım istendi ve öğrenciler fakülte bahçesinde çembere alındılar. Ancak, dışarıdan partizanların da dahil olmasıyla olay büyüdü. Dahiliye Vekaleti'nin açıklamalarına göre yakalanan göstericilerin bazılarının ceplerinde CHP pankartları bulunmuştu. Asker ve polisin müştereken aldığı tedbirler sayesinde nümayiş hareketinin saat 17 civarında tamamıyla bastırıldığı açıklanıyordu. Bu hadiseler esnasında 15 polis memuru yaralandı ve hastaneye kaldırıldı. Yaralılardan birinin durumu ise ağırdı. Göstericilerden Orman Fakültesi öğrencisi olan Malatya doğumlu Turan Emeksiz öldü, ikisi ağır olmak üzere 16 kişi de yaralandı (BCA, 010.09.7.23.7.40.).

Olaylar başladıktan bir süre sonra İstanbul Valisi Ethem Yetkiner Hükümete “*derhal sıkıyönetim ilan edilmesi*” teklifinde bulunmuş, Hükümet de bu teklife uyararak saat 15.00'ten itibaren İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan etmişti. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığına Org. Fahri Özdilek, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'na da Korg. Namık Argüç tayin edilmişti. Sıkıyönetimin ilanı, olayların 29 Nisan 1960 Cuma günü Ankara'ya sıçramasına engel olamadı. Ankara olayları 29 Nisan 1960 Cuma günü Hukuk Fakültesi'nde başladı. Kısa sürede Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne sıçrayan gösterilerde “*diktatör kahrolsun*” ve “*Menderes istifa*” sloganları atıldı (Yücel, 2001: 142).

Dahiliye Vekaleti Ankara'da yaşanan hadiselerle ilgili, İstanbul'da olduğu gibi, tebliğ yayınladı. Tebliğde 29.04.1960 günü sabah saat 09:30 sıralarında Ankara Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencilerinden 300-400 kişinin fakülte bahçesinde toplanmasıyla olayların başladığı belirtiliyordu. Ardından olay yerine gelen Örfi İdare Komutanı ve güvenlik görevlilerinin dağılımı ihtarına öğrencilerin mukavemet göstermeleri üzerine zor kullanılmak mecburiyetinde kalındığı, öğrencilerin ise taş ve cam parçalarıyla karşılık verdikleri, yaşanan arbededen sonra nümayişçilerden 58 kişinin gözaltına alındığı açıklandı. Bu hadiseler esnasında 7 polis, 3 itfaiye mensubu ve bir asker yaralandı. Göstericilerden de 11 kişi yaralandı. Dahiliye Vekaleti'nin açıklamalarına göre bu olaylar esnasında göstericilerin arasında onları teşvik ve nümayiş hareketlerini desteklemek amacıyla CHP'li milletvekillerinden Ahmet Üstün, Ferda Güley, Ahmet Fırat, Melih Küçüktepepınar, Muslihittin Yılmaz ve Turan Feyzioğlu'nun da bulunduğu ve nümayiş devam ettiği sürece oradan ayrılmadıklarının tespit edildiği belirtiliyordu (BCA. 010.09.7.23.7.41.). Söz konusu dönemde iktidar muhalefeti yıldırım için meclisteki gücünü kullanırken, muhalefet de meclis dışındaki güçleri iktidara karşı örgütlüyordu (Taşyürek, 2009: 109).

Dahiliye Vekaleti'nin bu açıklamaları yapmasının sebeplerinden birisi de kulaktan kulağa aktarılan gerçek dışı iddialara birinci kaynaktan cevap vermektir. 28 Nisan'da başlayan olaylarda, DP'lilerin emriyle tutuklanan yüzlerce öğrencinin polis tarafından işkenceyle öldürüldüğü ve kıyım makinelerinden geçirilerek tavuk yemi haline getirildikleri, polisin yargısız infaz yaparak yüzlerce öğrenciyi yok ettiği iddia ediliyordu. Bazı yetkililerin hatta üniversite hocalarının dile getirdiği bu asılsız iddialar basında yer alıyor ve teksir makinelerinde basılıp dağıtılıyordu. Hatta darbeden sonra Et-Balık Kurumu kuşatılarak öğrenci cesetleri arandı. Bu iddiaları dile getirenlerin en başında İstanbul Üniversitesi Rektörü S. Sami Onar geliyordu. Onar; öğrenci olaylarında yüzlerce gencin öldürüldüğünü ve bu gençlerin muhtelif mezarlara gömüldüğü yönünde demeçler verdi. Özellikle darbe sonrası bu konu uzun süre gündemde kaldı. Örneğin, yurt gezisine çıkan Milli Birlik Komitesi üyelerinden Yüzbaşı Şefik Soyuyüce, Aydın'da vatandaşlara yaptığı konuşmada “11 gencin öldürüldüğünü gözlerimle gördüm. Ama bunlardan iki tanesinin cesetlerini bulduk. Diğerlerini muhtelif yerlere gömmüşler ve üzerlerinden yol geçirmişlerdir” beyanatında bulunmuştur (Dikici, 2014: 24-25).

4 Haziran 1960 tarihinde Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel, Milli Savunma Bakanlığı'nda subay ve astsubaylara hitaben yaptığı konuşmasında: “*düşünün ki bu adamlar, ordumuzun irfan kaynağı biricik harbiyemizi ve burada yurt aşkı ile yanan bin beş yüz kişilik masum çocukları, vatanperver evlatlarımızı kurşuna dizmeyi, toptan imha etmeyi tasavvur etmiş insanlardır. Bu bir rivayet değildir arkadaşlar, bunun delilleri vardır*” diyordu (Yücel, 2001: 158).

Yassıada yargılamaları sırasında Fatin Rüştü Zorlu'nun avukatı Orhan Cemal Fersoy tarafından yapılan savunmada, İstanbul ve Ankara'da yaşanan nümayişlerin hazırlanmasında ve icrasında siyasi bir oluşumun tesir, teşvik ve tahrikinin mevcut bulunup bulunmadığı hususuna Yüksek Soruşturma Kurulunun temastan itina ile kaçındığını belirtilerek:

“*protestoya mevzu teşkil eden 7468 sayılı kanun 27 Nisan 1960 günü saat 21:20’de TBMM’de kabul edilmiştir. Kanunun neşri 28 Nisan 1960’tur. İstanbul Üniversitesi’ndeki protesto gösterileri de 28 Nisan’da saat onda başlamıştır. Protestoya mevzu bahis olan kanunun tam metni hakkında bu kadar geniş talebe kitlesinin bilgi sahibi olmaması icap eder. Nümayişlerin gecedan hazırlandığı hakkında dosyalarda deliller de vardır. Gösteri hazırlıklarının organize bir teşekkül tarafından yapılmış olması icap eder. Bu yolda CHP Gençlik Kollarının faaliyet gösterdiği hususunda şahitler ve ifadeleri de mevcuttur*” (BCA. 010.09.128.402.1.2.).

Bu noktada Fersoy’un tespiti, Menderes’in radyo konuşmalarında ve mitinglerde sürekli temas ettiği Halk Partisi içerisinde bazı gurupların bu olayda müdahili olduğuna dair iddialarını destekler nitelikte bir açıklamadır. Konu mahkemede her yönüyle ele alınırken bu kısmının atlanmış olması, Zorlu’nun avukatının bu açıklamasına rağmen atlanmış olması da oldukça ilginçtir. Ayrıca Zorlu, Yassıada savunmasında üniversite olayları esnasında Dışişleri Bakanlığı tarafından yabancı ülke büyükelçiliklerine: “*olayların gençlik olayı olduğu, halk tabakalarının bulaşmadığı ve halktan itibar görmediği, olayları özellikle komünistlerin desteklediği ve kışkırttığı*” şeklinde bilgi verildiğini söylüyordu (Bozdağ, 2007: 189).

Yassıada’da tutanaklarında Ankara ve İstanbul’da yaşanan hadiselerle ilgili ifadeler Demokrat Partililerin görüşlerinin tam tersidir. Tutanaklarda, üniversite öğrencilerinin tahkikat komisyonun kurulmasını basından öğrendiği, meşruiyetini kaybetmiş olan iktidarın ileri gelenlerinin kanunen suç teşkil etmeyen masum talebe hareketlerini başlamadan bitirmek amacıyla seri halinde şiddetli tedbirler aldıktan sonra, sivil idarenin ve zabitanın bu iş için kafi gelmeyeceğini düşünerek 27 Nisan 1960 tarihinde anayasaya aykırı olarak örfi idare ilan ettikleri yazmaktadır. Mahkeme başkanı Salim Başol, örfi idare ilanı için şartların mevcut olmadığını, örfi idare ilanının yazılı olarak değil şifahi bir şekilde kararlaştırıldığını ve yazı ile tefrik edilmeden 28 Nisan 1960 tarihinde saat 15:00 sıralarında radyo ile ilan edildiğini söyleyecektir (TBMM Kütüphanesi, 1985: 10).

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu İtalyan *Corierra Della Sera* gazetesine verdiği mülakatta İstanbul ve Ankara olaylarının birtakım öğrenci nümayişleri olduğunu ve öğrencilerin hepsinin bu nümayişlere katılmadığını, fakültelerin birçoğunun da nümayişlerin dışında kaldığını ve ayrıca nümayişlerin ehemmiyetinin fazla mübalağa edildiğini belirtiyordu. Mülakatının devamında:

“*Bu nümayişlerde polis ancak mecbur kaldığı vakit silah kullanmıştır. Başlangıçta beş bin kişilik bir nümayişçi topluluğu karşısında yüz kadar polis bulunuyordu ki, bunlar da havaya ateş etmişlerdir. Nümayişler sırasında İstanbul’da iki kişi ölmüştür, Ankara’da ölen yoktur. Bir öğrenci de düşüncesizce bir hareketle bir tankın üzerine atlamış, bu ihtiyatsızlığı neticesinde ölmüştür*” diyecektir (BCA. 010.09.8.26.3.2.).

İsmet İnönü ise 10 Mayıs 1960’ta Torino’da çıkan *Le Stampa* gazetesine verdiği demecinde:

“*...olup bitenlerden sonra daha fazla oy alacağız. Belki de Hükümetin örfi idareyi tercih etmesinin sebebi de budur. Fakat bu sistem devam etmez, üstelik huzursuzluk yaratacak bir tarafı da vardır, zira orduyu da işe bulaştırmaktadır. Hâlbuki ordu, bütün memleket için en büyük kuvvet, en kıymetli garantidir*” diyordu.

Gazetecinin belirttiğine göre, İnönü bu konudaki çok daha nazik ve çok daha ilgi çekici soruları cevaplandırmaktan gülümseyerek kaçınmıştır (BCA. 010.09.8.26.3.4.).

2. ADNAN MENDERES’İN İSTANBUL VE ANKARA OLAYLARI İLE İLGİLİ RADYO KONUŞMALARI

Başvekil Adnan Menderes İstanbul ve Ankara’da yaşanan hadiselerle ilgili 29 Nisan 1960 tarihinden itibaren beş gün boyunca radyodan olup bitenleri halka anlatmaya çalıştı. Konuşmalarında genellikle Demokrat Parti hükümetinin on yıllık iktidarı süresinde yapmış olduğu hizmetlere, tarım ve ekonomi alanındaki gelişmelere, bayındırlık hizmetleri ve diğer faaliyetlere değiniyordu. Birilerinin ihtilal çığırkanlığı yaptığını ama Türkiye’de ihtilal yapılabilmesi için hiçbir sebep olmadığına işaret ediyordu. Ve radyo konuşmalarında en fazla üzerinde durduğu hususlardan birisi de, İstanbul ve Ankara’da yaşanan hadiselerin karanlık eller tarafından tezgâhlandığı hususuydu. Ayrıca Menderes, olayların ilk

başladığı günlerde yaptığı konuşmalarında CHP'yi dolaylı bir şekilde eleştirirken, ilerleyen günlerde daha sert ve direkt olarak eleştirecektir.

29 Nisan'daki radyo konuşmasına “Aziz ve muhterem vatandaşlarım” diyerek başlayan Menderes, türlü yalan ve şayiaların hususi maksatla ortaya çıkartıldığını ve halkı bu konuda bilgilendirmek için bizzat kendisinin açıklama yapmak durumunda olduğunu belirttiikten sonra:

“Hemen arz edeyim ki, sizlerden bazı ricalarım olacaktır. Bu gibi zamanlarda memlekette karışıklık çıkartmak isteyenler ve bu günkü hadiselere teşebbüs etmiş bulunanlar bir taraftan da memleketin düşmanları ile adeta el ele vererek ortalığı her an, her saat başında bir takım yalan ve maksatlarına göre uydurulmuş haberler yaymak suretiyle gayelerine erişmek isterler. Bu gibi haberlere inanmak katiiyen caiz değildir. Bu gibi haber ve havadis verenler şayet tanımadıklarınız yahut iyi niyetleri hakkında kanaat sahibi olmadığınız kimselerse, memlekette kargaşa çıkarmak maksadıyla yapılan bu gibi haberlerde hükümet makamlarına ve vazifelilere derhal malumat vermek suretiyle yardım etmenizi rica ederim...sizlerden ikinci ricam ise tertipçi ve bozguncular tarafından şurada burada girişilecek olan tertipli hareketlere karşı metanet ve itidalinizi muhafaza etmenizdir...” şeklinde konuştu.

Menderes konuşmasının devamında, İstanbul ve Ankara'da çıkartılmak istenen hadiseleri; memleketin huzuruna, asayişine ve selametine karşı girişilmiş vahim suikastler olarak değerlendiriyordu. Üniversite öğrencileri üzerinde uzun zamandan beri teşkilatlı bir şekilde yapılan tahrikler nedeniyle olayların bu noktaya geldiğini de ifade ediyordu. Son olarak da memleketin asayiş ve selameti ile vatandaşların huzur ve emniyeti için hükümetin son derece kararlı ve azimli olduğunu belirtti (BCA. 010.09.7.23.7.23.25.).

30 Nisanda yine radyodan vatandaşlara seslenen Menderes bir önceki gün yaptığı konuşmasından bazı noktaları hatırlattıktan sonra, bu olaylara karışanların otuz milyon nüfuslu Türkiye nüfusuna nispetle bir zerre dahi teşkil etmediklerini, ülkede bir takım ayaklanma hareketleri için şartlar müsait değilse profesyonellerin ve bu işlerin esnaflarının farklı yollara başvurduklarını belirtti. Ayrıca Türkiye'nin demokrasi sürecinden ve önceki dönemlerde sandıklarda yapılan usulsüzlüklerden buralara geldiğini de sözlerine ekledi. Konuşmasının bir bölümünde:

“...sefalete mahkum olmanın bu memleketin kaderi olduğuna inanmışçasına ve bunu kabul etmişçesine çeyrek asır içerisinde memleketin meselelerine, vatandaşın ihtiyaçlarına, medeni ve ileri bir hayata kavuşmanın icaplarına nasıl omuz silkelercesine lâkayt kalındığını görüp yaşamış olan bir memlekettir. Türkiye'miz bu gün asırlarca yapılamayanların on sene içerisinde nasıl yapıldığını, memleketin bir baştan öbür başa her birisi bir kıymet olan sayısız eserlerle nasıl donanmış hale geldiğini görmektedir. Ziraatta, sanayide, madencilikte ve nakliye ekonomisinde velhasıl iktisadi hayatın bütün kollarında Türkiye'nin nasıl akla sığmaz bir süratle bir asırlık mesafeyi on sene içerisinde aldığını görmekteyiz...” ifadesi vardır.

İşte bu şartlar göz önünde tutulduğunda İstanbul ve Ankara'daki olayların suni ve uydurma yollarla ortaya çıktığına işaret ediyordu. Menderes, bu ayaklanmaları organize edenlerin işi büyütme için yalan haberler, korkunç dedikodular, tahripkar haberler ortaya atarak vatandaşların idrakini zaafa, iradesini felce uğratmaya çalışacağı uyarısında bulunuyordu. Menderes'e göre, ayaklanma tertipçilerinin sermayelerinin yüzde doksan dokuzu yalan haber ve dedikodulardan ibarettir. “Şöyle çarpışmalar oldu, şu kadar yaralı var, ölü var, veya falan yerde filan öldü, İstanbul'da ve Ankara'da şunlar oldu, bunlar oldu...Aileler telaş içerisinde, telefonlarda taziyeler, dostlardan başsağlığı dilemeleri... yaratılmak istenilen bu...ne alçakça bir hengame...” diyerek vaziyetin ciddiyetini ve ortaya atılan yalan haberlere itimat edilememesini ısrarla belirtiyordu. Üniversitelerde çocukları bulunan anne ve babalara da çocuklarını daha yakından takip etmelerini, memleketin huzuruna zarar verecek unsur olmaktan alıkoymaları yönünde ricada bulunuyordu (BCA. 010.09.7.23.7. 26-27.). Yine Menderes'e göre bu yaşananların hepsi seçimlere yöneliktir ve:

“dişe diş, başa baş, asacağız, keseceğiz şeklindeki haykırıışların, tehditlerin manası şimdi daha açık olarak meydandadır. Bu gün iki şehrimizin sokak ve meydanlarında avare avare dolaşan ayaklanma teşebbüsü, seçim kampanyalarında, seçim günlerinde ve seçim sandıklarının başında milli iradeyi zedeleyip, tahrip edecek olan milli musibet haline

gelecektir. Perde kalktı, sahne meydana çıktı. Tertip sahnesi apaçık meydandadır. Kavuklar devrildi, başlar bütün hatlarıyla milletimizin önündedir” dedi.

Bu açıklamaların ardından, olaylarla ilgili vatandaşları aydınlatmak adına radyo konuşmalarına devam edeceğini belirterek konuşmasına son verdi (BCA. 010.09.7.23.7.28.).

1 Mayıs'ta Adnan Menderes yine radyodan vatandaşlara gelişmelerle ilgili düşüncelerini aktarmaktadır. Konuşmasının başlarında ülkenin iktisadi durumu ve imar faaliyetlerinden bahsettikten sonra ithalat ve ihracatta memleketin şimdiye kadar en yüksek rakamlara ulaştığı bir zamanda milletin huzur ve refahına kastedildiğini belirtiyordu. Hemen ardından hudutların muhafaza altında olduğundan, siyasi münasebetlerin en müsait halde bulunduğu fakat kin ve husumetin, körleşmiş zalim bir gafletin suikastına maruz kaldığından dert yakınacaktır. Konuşmasının ilerleyen kısımlarında ise:

“Sevgili vatandaşlarım,

Bu kin, bu husumet, bu ihtiras, bu kıskançlık ne için kurutucu bir çöl fırtınası gibi bu güzel vatanın üstünde durmadan estirmek istenmekte. İçleri kin ve ihtirasın ateşiyle tutuşturularak kardeş kavgasına susamışçasına sokaklara dökülüp haykıranlar, acaba hangi ezici ve kahredici zulmün veya sefaletin, sanki dinmez durdurulamaz ıstırapı ile harekette? Bu vatanın dinmez ve durdurulamaz ıstırapı mı var ki haileler, gailleler, yakıp yıkmalara kadar her şeyi göze alınarak yola çıkılmış bulunmakta. Hayır. İhtirasın huzurumuza kasteden eli, kıskançlığın milletin tebensümünü dondurmaya kasteden nefesi, hıyanetin memleketin güzel renklerini soldurmaya matuf kötü niyeti, işte bütün bunlar için elbette hiçbir meşru ve makul sebep ileri sürülemez. Bu batıl davanın haklı olduğuna dair tek bir delil gösterilemez... ihtilalden dem vurulmakta, ihtilalin bir hak olduğu felsefesinden bahis açılmakta... bu bir ihtilal mi sanki? İhtilali kim yapıyor? Hazırlanmış, tertiplenmiş ve içleri kinle doldurulmuşların tertip ettiği bir zümrecik, mesela İstanbul'unuzun iki milyon nüfusuna nispetle, üç dört gündür köşe kapmaca oynar gibi, sokaktan sokağa, meydana meydanı kaçıp dağılan, dağılıp tekrar toplanan sanki bir gerilla teşkilatı. Ve tıpkı bir iskeleti etin ve adalenin sarıp kaplayarak, vücudun meydana gelmesi gibi, bu gerilla iskeletinin etrafında bir miktar avare insanlar. Ve bunun karşısında İstanbul'un büyük halk kitlesi vakur ve metanet içerisinde, yüzlerinin çizgileri hayret ve nefretle gerilmiş, karşıdan seyirci... bu mu ihtilal?” diyordu (BCA. 010.09.7.23.7.29.).

İhtilal ile ilgili konuşurken kendi hükümetlerinden önceki dönemlere göndermelerde bulunuyordu. Menderes:

“...halk kitlelerinin ölümlerini gömmek için kefen bulamadıkları bir dönemde mi yaşıyoruz? Başta üniversitesi ile mahkemeleri, matbuatı, adaleti ve bütün müesseseleri ile derin bir sükut ve itaat içinde, tahakküm idaresinin karşısında iki büklüm bir memleket mi mevcut bu gün? Veyahut yalandan demokrasi yapacağız denilip de yalancı bir seçim ile zevahiri kurtarıldıktan sonra yine bilindiği şekilde icrayı ahkam olunmak tasavvurlarının tatbikte olduğu, milleti aldatmak için yapılan yalancı seçimlerle rey sandıklarının parça parça edildiği ve millet idaresinin bütün vatan sathında pervasızca çiğnendiği günleri mi yaşıyoruz? O devir ve o günler, ihtilalin hak olduğu devir ve günler değildi de, ihtilal şartları bu gün mü mevcut memlekette? Hayır. Bu memlekette ne ihtilalin hak olduğu şartların mevcudiyetinden bahsetmeye ne de İstanbul sokaklarında dolaştırılan sahnenin bir ihtilal olduğunu iddia etmeye zerre kadar imkan tasavvur olunamaz...” dedi.

Menderes konuşmasında bu hadiselerin bir ihtilal olmadığını ve ülkede ihtilale sebep olacak herhangi bir şeyin olmadığını ısrarla ifade ediyordu. Üç beş bin kişinin karıştığı bir hadiseye ülke halkının geri kalanının hayretle, teessürle ve nefretle baktığını söylüyordu. Bu olayların bir asilik hareketi, bir ayaklanma teşebbüsü ve düpedüz siyasi irtica olduğunu da sözlerine ekliyordu (BCA. 010.09.7.23.7.30.).

Aynı günkü nutkunun ilerleyen kısımlarında CHP'yi sert bir şekilde eleştirmeye devam ediyordu Menderes. Bu yaşanan hadiselerde tahakküm devrini özleyen, o heves ve ihtirasla içleri yanan bir takım şahısların, eski günlere yeniden kavuşabilmek için yanıp tutuştuklarını ve bütün fırsatları kollayarak hazırda beklediklerinden şüphe yoktur diyordu. Bu güne kadar birçok kez ümide kapılarak kıyama

yeltenmiş olmalarına rağmen beceremediklerini, şimdi de fırsat bu fırsat diyerek harekete geçtiklerini ifade edecektir. CHP'yi delik deşik olmuş iktisadi bir yıkıntıya benzeten Menderes, yoksulluk, madde darlığı, plansızlık, programsızlık velhasıl dillerine doladıkları bütün uydurma iddiaların seçimlerin yaklaşması ile alakalı olduğunu belirtecektir. Kavgasız, gürültüsüz, sükunet içerisinde ve serbest bir seçimde Halk Partisi'nin şansının sıfıra düştüğünü ve dördüncü kez seçimi kaybetmeye tahammülleri kalmadığını da belirtiyordu. Menderese göre bu ayaklanma “*seçimden kaçmanın, daha doğrusu seçimsiz iktidara gelmenin tek çaresiydi*”(BCA. 010.09.7.23.7.32.).

Menderes Ankara ve İstanbul'da yaşanan hadiselerin tek merkezden idare edildiğine delil olarak ayaklanma teşebbüslerinin kendisine mahsus bir mantık içerisinde cereyan etmesini gösterecektir. Ayrıca Tahran'daki CENTO toplantısı, 1 Mayıs Bayramı ve 2 Mayıs'ta İstanbul'da yapılacak olan NATO toplantılarının olduğu tarihlerde bu hadiselerin yaşanıyor olması bir tesadüf olamaz diyordu. Kendisinin CENTO toplantısı için Tahran'a gideceğinin biliniyor olması ve kendisinin memleketten uzak olacağı bir zamanda ayaklananların muvaffakiyet şanslarının yüksek olacağına inandıklarını, 1 Mayıs İşçi Bayramı sayesinde de sokaklara incek işçilerden istifade edilmek istendiğini iddia ediyordu. NATO toplantısı sebebiyle dünyanın gözünü İstanbul'a çevirdiği bir zaman zarfında Türkiye'nin anarşi cehennemi olarak gösterilerek ülkenin istikbalinin ve imajının zedelenmek istendiği yönünde hesaplar yapıldığını da sözlerine ekledi. 1 Mayıs tarihli nutkunun son bölümlerinde yalanlara ve iftiralara dikkat edilmesi, bunları söyleyenlerin niyetlerinden şüphe duyulduğu an kanun makamlarına ve vazifelerini bildirilmesi yönündeki ricasını tekrarladi. Son olarak:

“...bütün yalanlar ve her an piyasaya sürülen şayialar... Bunlar maksatsız değildir. Bunların hepsi komünist usullere göre hesaplanmış ve tertiplenmiş ve kitaplarda yeri olan malum usullerdir. O kadar malumdur ki ve dünyada o kadar bilinen şeylerdir ki bunlar, basmakalıp hale gelmiş, klişeleşmiş yıkıcı faaliyet örnekleri olarak çok iyi bilinmektedir” dedi (BCA. 010.09.7.23.7.32-33.).

Bu süreçteki son radyo konuşmasını 2 Mayıs'ta yapan Menderes, İstanbul ve Ankara dışında yurdun hiçbir bölgesinde kayda değer bir hadise yaşanmadığını, vatandaşların işleri ve güçleriyle ilgilendiklerini belirtti. İstanbul ve Ankara'da yaşanan hadiselerle ilgili olarak da bir takım imalathanelerde, laboratuvarlarda, uzun zaman boyunca işlenip imal edilmiş ayaklanma teşebbüslerinin parça parça olup dağılmaya, eriyip yok olmaya mahkum olduğunu söyledi. Özellikle İstanbul'da yaşanan hadiselerin NATO toplantısıyla alakalı olduğu üzerinde ısrarla duruyordu. Menderes'e göre yaşanan bu hadiselerde NATO'ya üye ülkelerin temsilcilerine ve dünya basınına Türkiye'nin sağlam ve dayanılabilir bir müttefik olmadığı, bu nedenle Türkiye ile siyasi ve askeri işbirliğine devam etmenin NATO için selametli ve emniyetli bir politika sayılamayacağı mesajı verilmek isteniyordu. Ayaklananların maksatlarının memleketi kötülemek ve iktidarı acze düşürmek olduğunu söyledi. Ve ayrıca Ankara ve İstanbul'da yaşanan olaylarla ilgili CHP'li siyasilere isyancılar aleyhine tek bir cümle dahi etmemiş olmalarını eleştiriyordu. Menderes CHP'lilerle ilgili olarak: “*1960 Türkiye'sinde birkaç bin kişiyi harekete geçirmenin, muayyen tahrik ve hareket yuvaları hazırlamanın, iktidara gelmenin yolu olmadığını elbet öğrenecekler*” dedi (BCA. 010.09.7.23.7.36-37).

3. “555 K” OLAYI VE MENDERES

Adnan Menderes yaşanan bu hadiseleri bir türlü içine sindiremiyordu. 30 Nisan akşamı Çankaya'da biraz sinirli bir üslupla: “*ben kimseden korkmuyorum. Hemen yarın yanıma muhafız falan almadan, halka durumu anlatmak için Kızılay Meydanı'na konuşmaya gideceğim ve dimdik durarak bana hakaret etmelerini bekleyeceğim*” diyordu. Bunları söylerken, karşısındakilerin ülkeye bu kadar hizmet etmiş bir başbakana hakaret etmeyeceklerini ve olayların yatışabileceğini düşünüyordu (Öztuna ve Gökdemir, 1987: 95).

1 Mayıs'ta sıkıyönetim komutanlığı tarafından sabah saat 04:00'da 2 Mayıs sabah 04:00'a kadar 24 saat süre ile sokağa çıkma yasağı ilan edildi. Ancak, olaylar durulmadı, aksine daha da alevlendi. Bu süreçteki en çarpıcı hadise ise 555 K diye bilinen; “*Beşinci ayın Beşinde saat Beşte Kızılay'da*” anlamına gelen Ankara Kızılay'da Harbiyeli öğrencilerin de katıldığı bir gösteridir.

Atlı polislerle askerî birliklerin geniş güvenlik tedbirleri aldığı gösterilerde öğrencilerle polisler arasında çatışmalar yaşandı ve polis göz yaşartıcı bomba kullanarak kalabalığı dağıtmaya çalıştı. Bu sırada Ulus tarafından gelmekte olan ve Bayar ile Menderes'i taşıyan resmi araçların, kalabalığın içerisinde kalma

ihhtimaline karşı Lozan Meydanı'ndaki görevli trafik polisine araçları Necatibey Caddesi'ne yönlendirmesi talimatı verildi (Öztuna ve Gökdemir, 1987: 95). Cumhurbaşkanı'nın makam arabasının şoförü trafik polisinin gösterdiği yöne direksiyon kırarken Bayar'ın müdahalesiyle araba Atatürk Bulvarı'na doğru devam etti. O sırada DP'liler duraksayan arabaya yanaşmak istediler ama Bayar'la Menderes'i yolundan saptıramadılar. Araç DP il merkezinin önüne yaklaştığında araba Bayar'ın talimatıyla durdu ve ikili arabadan indi. DP binasının penceresinden alkışlar başlayınca bulvardaki kalabalıktan da protestolar başladı (Öymen, 1986: 216). Menderes kalabalık arasında Kızılay-Güven Parkı yönüne doğru yürümeye başladı. Koruma polislerinin zor anlar yaşadığı bu ortamda, bazı göstericiler Başbakan Adnan Menderes'in yakasına yapışarak tartakladılar. Kravatı bir yana kaymış, gömleğinin ucu pantolonundan çıkmıştı. Bağırnlardan birisine yaklaşılarak: "*ne istiyorsunuz? Ne bağıriyorsunuz?*" diye sorunca, gençlerden birisi: "*istifanı istiyoruz, hürriyet istiyoruz*" diye cevap verdi. Bunun üzerine Menderes: "*Öldürecek misiniz beni, hadi, öldürün bakalım*" deyince kalabalıktan: "*biz katil değiliz! Katil hükümet! Katil hükümet*" sloganları atılmaya başlandı. Protestoların, istifa sloganlarının ve itiş-kakışların yaşandığı olaylarda polisler, Menderes'i korumak için büyük bir uğraş veriyordu. Kızılay binasının önüne yaklaşıncı, bağı açılmış ve düğmeleri kopmuş bir halde, hayret ve üzüntü içinde Menderes: "*benden ne istiyorsunuz? Yuh bana mı? Yuh ne demek?*" diye bağıriyordu. Nihayet Emniyet Birinci Şube Müdürü Niyazi Bicioğlu, Başbakanı, yol kenarında duran ve gazeteci Emin Karakuş'a ait bir arabaya yönlendirerek: "*sayın Başvekilim, lütfen arabaya girin*" diye adeta zorlayarak Menderes'i arabaya bindirdi ve oradan uzaklaştırdı. Menderes'i ve Bayar'ı çok öfkeleniren bu olaylardan başta İçişleri Bakanı Namık Gedik olmak üzere tüm emniyet teşkilatı devlet büyüklerini koruyamamakla ve gerekli tedbirleri almamakla suçlandı. Gedik ise o gece yayınladığı bir bildiriye, olayın, sayıları çok sınırlı gençlerle, işsiz güçsüz çapulcuların eseri olduğunu bildiriyordu (Dikici, 2014: 95).

Çığırından çıkmış öğrenci gösterilerine fırsat oluşturacağı ve yeni olaylara zemin hazırlayacağı endişesiyle, 17 Mayıs'ta Örfi İdare Komutanlığı 1960 yılı 19 Mayıs gösterilerinin yapılmayacağını duyurdu. Resmi ve özel dairelerle bütün vasıtaların bayraklarla süsleneceği, 19 Mayıs sabahı 21 pare top atışı yapılacağı, siyasi parti mensuplarının on kişiyi geçmeyen temsil heyetlerinin de Anıtkabir ziyaretinde bulunabilecekleri, sivil halkın da yasaklara riayet etmek şartıyla saat 11'den 16'ya kadar Anıtkabir'e ziyarette bulunabilecekleri duyuruldu (BCA. 010.09.7.23.7.3.9.). Buna rağmen 19 Mayıs'ta Anıtkabir'i ziyaret edenlerle polis arasında çatışmaların yaşanmasının önüne geçilemedi (Dikici, 2014: 26).

4. İZMİR VE MANİSA MİTİNGLERİNDEKİ AÇIKLAMALARI

Menderes, milletin tertiplenmiş, kıskırtılmış ve hazırlanmış bir avuç nümayişçiden ibaret olmadığını göstermek amacıyla İstanbul ve Ankara'daki tertiplere karşı Batı Anadolu'da halkla buluşmak istedi. Samet Ağaoğlu bir görüşmesinde kendisine: "*...ordu bize karşı ayaklanırsa ona karşı koyacak hiçbir teşkilatlı kuvvete sahip değiliz*" deyince Menderes kendisine: "*doğru söylüyorsunuz, benim ne Mussolini gibi kara gömleklilerim ne de Hitler gibi SS'lerim var. Fakat bütün millet arkamdadır*" diye cevap verdi (Öztuna ve Gökdemir, 1987: 93). Nitekim Celal Bayar da üniversite olaylarına halkın ilgi göstermediğini, katılmadığını ve hatta desteklemediğini belirtiyordu. Bayar'a göre İzmir'de Menderes'i o tarihe kadar görülmemiş gösteriler içerisinde yüz bini aşan kalabalıklar karşılaşmıştı. Ve hatta üniversite olaylarına karşı bir gövde gösterisi mahiyetinde Menderes'e ülkenin çeşitli vilayetlerinden davetler yapılıyordu (Bozdağ, 2007: 238).

15 Mayıs 1960 tarihinde Adnan Menderes İzmir'e gitti. Buradan da birtakım açılışlar yapmak için Manisa'ya geçti. Buralarda düzenlediği mitinglerde konuşmaların merkezinde yine Ankara ve İstanbul'da yaşanan hadiseler bulunmaktaydı. Fakat artık Menderes iyice yorulmuş, sınırları gerilmiş ve eleştirilerin şiddeti iyice artmıştı. Artık açık ifadelerle ve daha sert bir üslupla CHP'yi, İsmet İnönü'yü, üniversiteleri ve hocaları eleştiriyordu. Hürriyet yok diye ortalığa düşenlere tek parti dönemindeki uygulamaları anlatıyor ve kendi partisinin iktidarında özgürlüklerin arttığını ifade ediyordu.

İzmir Cumhuriyet Meydanı'nda halka hitap eden Menderes konuşmasına İstanbul ve Ankara olaylarıyla başladı. Radyo konuşmalarında işaret ettiği gibi İzmir'de de CHP'li politikacıları suçluyordu. İhtirastan gözü kararmış politikacıların kıskırtıp ortalığa ve sokaklara saldıkları, aslında masum bir kısım öğrencilerin hareketi olarak tanımlıyordu yaşananları. İstanbul ve Ankara şehrinin nüfuslarına göre birer

avuç bile sayılamayacak miktarda şaşırtılmış vatandaşların “istemeyiz” diye haykırışlarıyla neyi istediklerinin farkında bile olmadıklarını söyledi. Konuşmasının devamında:

“...onların çoğu reylerini kullanacak çağda bile değiller. Bunların çoğu çocuk. Asıl günahkar olanlar muhteris politikacılarıdır. Hem bu çocukları ateşin önüne atar gibi öne sürerler, hem de ihtilali biz yapmıyoruz diye kaçınmanın yolunu bulduklarını sanırlar. Sonra da bu hareketleri tasvip etmiyoruz demek şöyle dursun, bütün eser ve delilleri ile teşvik ettiklerini ve himaye ettiklerini apaçık ortaya koymaktan kendilerini kurtaramazlar... Demokrasinin yolu sokaklarda bağırarak mı? Hürriyet yolu kanuna ve devlet kuvvetlerine karşı gelmek mi? Nizamı yıkmak mı? Bilmiyorlar mı bu hareket seçimden kaçma yoludur. Bu yaptıkları ile seçim yolunu kapatmaktadırlar...seçimler yapılmayacakmış gibi veya dürüst yapılmayacakmış gibi uydurulan yalan bir iddiayı ortaya atarak bunun üzerine bir isyan, bir kıyam, bir fitne ve fesat hareketi oturtmak seçimlerden ümidi olmayan, demokrasinin ne olduğunu hala anlamayan bir avuç güdültücü ve çığırta zümre ile, seçimleri ve milli iradeyi yok etmeyi siyasetleri için tek çıkar yol sayanların hüneri ve eseridir...” dedi.

Önceki günlerde yaptığı radyo konuşmalarına sık sık göndermelerde bulunarak tertipçilerin sermayelerinin yalan ve karanlık şayialar yaymaktan ibaret olduğunu, devlete ve kanuna karşı harekete geçmek için herhangi bir sebep olmadığını belirtti. Anayasayı ihlal iddialarının tertipçilerin yalanı olduğu ve meseleleri örtmek için ortaya atıldığını söylüyordu. Halk partisine mensup şuurlu ve vatansever vatandaşların hiçbirisinin bu ayaklanmaya katılmadığını ve bu çirkin hareketlere iltifat etmediklerini de sözlerine ekledi (BCA. 010.09.7.23.7.42.).

Adnan Menderes konuşmasının ilerleyen bölümlerinde tahkikat komisyonu ile ilgili açıklamalar da yapacaktır. Çünkü olaylar bu komisyonun kurulması gerekçe gösterilerek patlak vermişti. Menderes, tahkikat komisyonunun kurulmasının Anayasa ve meclis iç tüzüğünde de yeri olduğunu, şimdiye kadar muhalefetin talebi üzerine kurulmuş birçok tahkik komisyonunun olduğunu ve halen daha faaliyette olduklarını belirtti. Söz konusu tahkikat komisyonuna mahkeme salahiyetlerinin verilmiş olduğu iddiasının yalan olduğunu belirttiikten sonra:

“Bu komisyon sadece bazı meseleleri tahkik etmekle vazifelidir. Meseleleri tahkik etmek ve neticeyi meclise arz etmekten başka hiçbir vazifesi yoktur...anayasa bozulmuştur, hürriyetler tehdit edilmiştir şeklindeki ifadeler tamamen yalandır. İstanbul ve Ankara’daki olayların bu komisyonun kurulması yüzünden olduğu da uydurulmuş bir yalandır” dedi (BCA. 010.09.7.23.7.43.).

16 Mayıs’ta İzmir’de Gazeteciler Cemiyeti’nde yabancı basın mensuplarının sorularını cevaplayan Menderes:

“Biz meselelerimizi her zaman olduğu gibi milli irade yoluyla halledeceğiz. Seçimler yapılacaktır ve bizim devrimizde olduğu gibi tam manasıyla serbest ve dürüst seçim olacaktır. Bir bakıma teşrii devrenin büyük bir kısmı geçtiği için seçim yakındır. Seçim yapmayacak, yapsa da serbest olmayacak iddiaları külliyen yalandır” dedi (Öztuna ve Gökdemir, 1987: 94).

Menderes 17 Mayıs’ta İzmir’den Bergama’ya geçerek miting düzenledi ve burada da halka hitap etti. Bir sokakta ayaklanıp bir binayı işgal etmek suretiyle Türk milletinin kaderi üzerine bağdaş kurup oturma devrinin artık mazide kaldığını, hala bunu düşünenler, idrakleri morfin ile uyuşmuş olan insanlardır dedi. Menderes, Bergama’daki konuşmasında hükümetin uygulamak istediği politikalarından da bahsetti. İstanbul ve Ankara olayları ile ilgili olarak da Türk milletinin başına nasıl çorap örülmek istendiğini safha safha anlatacaklarını söyledi. Menderes 18 Mayıs’ta da tekstil fabrikasının açılışını yapmak için Manisa’ya geçti ve hükümet konağı önünde toplanmış olan halka hitap etti. Buradaki konuşmasında da İstanbul ve Ankara olaylarına uzun uzun değinen Menderes, Türkiye’de hiç kimsenin iktidara zorla ve kuvvetle gelemeyeceğini, iktidara ancak milletin oyu ile seçim yolu ile gelinebileceğini söyledi. İhtilal ile ilgili söylediği sözler ise çok manidardı:

“Biz hakiki millet iradesiyle 10 yıldır iktidardayız. Ben o irade ile başvekil bulunuyorum. Milletin muhabbetine ve itimadına dayanarak hizmet ediyoruz. Bizi seçimden başka hiçbir

kuvvet iktidardan uzaklaştıramaz. Ayak patırtıları ile sokakta aldatılmış, şaşırtılmış ve hatalı yollara saptırılmış insanlarla iktidara gelebileceklerini zannediyorlarsa, kendilerini vahim akabetin beklediğini bilmelidirler...” (BCA. 010.09.7.23.7.45.).

Manisa'dan sonra aynı gün Turgutlu ilçesine geçen Menderes, burada da halka hitap ederek İstanbul ve Ankara'da yaşanan hadiselerle uzun uzun temas etti. Hedefinde yine Halk Partisi yöneticileri vardı. Halk Partililerin öğrencileri sokaklara döküp “*hürriyet hürriyet*” diye bağırıttıklarını, bunların hürriyetsizlikten değil, hürriyetin suiistimalinden sarhoş olmuş zavallılar olduklarını söyledi. Eleştirilerin dozu biraz daha artmıştı. Halk Partililere atfen:

“...dünün tahakküm idarecileri, dünün tek parti rejiminin kahramanları bu gün karşımıza çıkıyorlar. Sanki bu memlekette hürriyetten eser yokmuş gibi “hürriyet hürriyet” diye haykırıyorlar. İşte bu sabık tahakküm politikacılarının yüzlerindeki maskeyi bir kere daha alıp yere çalarak onların hakiki çehrelerini bir kere daha teşhir edeceğim. 1946'nın rey hırsızları ve 1946'dan 1950'ye kadar yapmadıklarını bırakmadıkları halde, şimdi iktidardan düşer düşmez süt besüt anadan doğma hürriyetçi kesiliverdiler. Hele son zamanlarda işleri büsbütün azıttılar. Bunların şimdi tek müdafaa parolaları 1950'de serbest seçim yapmış oldukları iddiasıdır. Onlar mı yaptı serbest seçimi? Türk milleti artık onların tahakkümüne ve zulmüne tahammül edememiş ve adeta topyekun galeyana haline gelmişti. O kadar ki serbest seçim yapmaya mecbur olmuşlardı. İstediklerinden ve inandıklarından değil, milletin serbest seçimle bu belayı başından atmak hususundaki kati azminden korkarak serbest seçime mecbur olmuşlardır” dedi.

1948 yılında Celal Bayar'ın İzmir ziyareti sonrasında yenilen akşam yemeği sırasında gazinonun önünde bekleyen DP'lilere ateş açıldığını, partililerin zorla karakollara götürüldüğünü ve kendilerini istiklal mahkemeleri ile tehdit ettiklerini hatırlattıktan sonra biraz daha ileri giderek:

“...bunları yapanlar 1946'nın rey hırsızlarıydı. Mebus seçilmeden sahte ve hileli seçimlerle Millet Meclisini dolduranlar, mebus bile seçilmedikleri halde vekil, başvekil olarak bu makamlara kurulanlar ve yine mebus seçilmedikleri halde Cumhurreisliği makamına kurulanlar. Bizi istiklal mahkemesiyle tehdit eden bunlardı...” dedi (BCA. 010.09.7.23.7.50.).

Menderes konuşmasında üniversitelerde görev yapan bazı akademisyenleri de ağır bir şekilde eleştirdi. Hürriyetsizlikten ve kanunsuzluktan dem vuran, her birisi birer hürriyet kahramanı edasıyla konuşan bu akademisyen gurubunun 1950'den önce ağız açmamış olmalarına işaretle:

“Bu hocalar 1950 ve ondan evvelki yıllarda çoluk çocuk muydular? O tarihlerde bunların hangisi acaba anayasadan ve hürriyetten bahis cesaretini gösterebilmişler? Anayasanın ihlal edildiğini, hürriyetin olmadığını, serbest seçimler yapılmadığını iddia edebilmişler? Acaba milletçe hürriyete kavuşmamız için hangi fedakarlıkları yapmışlar? Bunlar Halk Partisi devrinde istibdadın karşısında iki büklüm idiler. Şimdi hürriyet vardır ve bunlar birer kahraman edasıyla ortalıkta salınmaktalar...ben onlara hatırlatayım. Üniversite muhtariyetinin hiç olduğu devirde üniversitelerde inkılap dersleri diye bir şeyler okutturulurdu. Bu derslerde tek parti tahakkümü, yani totaliter idarenin ta kendisi müdafaa olunurdu...bu günkü hürriyetçi muhterem profesörler de kuzu kuzu bunları dinlerdi...şimdi yok şu noktada anayasa bozuldu, yok anayasa hukukuna şu noktada aykırıdır diye sözde ilmi taassupla iktidara en insafsız hücumlarda bulduklarını hatırlayınca acaba mahcup olmazlar mı?” dedi (BCA. 010.09.7.23.7.52.).

Ardından kendisini dinleyen kalabalığa sizin her kahrı göze alarak yaptığımız mücadeleler olmasaydı, fedakarlıklar olmasaydı bu zevat bu gün hala istibdadın karşısında iki büklüm rüku halinde kalırlardı dedi. Yine üniversitede görev yapan bazı akademisyenlerle ilgili üniversiteleri adeta kendilerine hasretmiş ve hürriyeti üniversitenin içinde yok etmişlerdir dedi. Üniversitelerden bu kadar bahsetmesinin sebebini de çıkan olayların buralardan patlak vermesi olarak açıkladı. Konuşmasını “*iktidara, hükümete, Menderes'e hücum ettiklerini zannedenler aslında milli iradeye karşı koymaktadırlar. Milleti karşılarında bulacaklar*” sözleriyle tamamladı (BCA. 010.09.7.23.7.51.).

23 Mayıs akşamı Çankaya’da yapılan toplantıda, DP içerisindeki muhalifler hükümetin istifa etmesi gerektiğini, komisyon yasaklarının kalkması ve seçim tarihinin ilan edilmesi gerektiğini açıkça ifade ederler. Menderes’in gayet sakin karşıladığı bu teklifleri Celal Bayar: “*kritik durumdayız, bu devrede bir hükümet değişikliğine gitmek içeride ve dışarıda fena tesir yapar*” diyerek reddedecektir. İki gün sonra, 25 Mayıs’taki DP gurup toplantısında yaşanan hadiselerin ardından Menderes sınırlı bir şekilde gurubu terk ederek Eskişehir’e geçer¹ ve aynı gün meclis tatil edilir (Öztuna ve Gökdemir, 1987: 101).

Eskişehir’de kendisini bekleyen kalabalığa hitap eden Menderes, İstanbul ve Ankara olaylarıyla ilgili: “*bu hadiseler seçim yolu ile değil, zorlama ile iktidara gelmenin imkan dahilinde olup olmadığını yoklamak isteyenlerin teşebbüs ve hareketlerinden ibarettir*” diyecektir. Konuşmasında seçim ve demokrasi vurgusu yapan Menderes’in konuşması yedi dakika sürdü. Mikrofonun bozulmasından dolayı devam edemeyerek kürsüden inen Menderes’in mikrofonunun kablosunun kesildiği sonradan anlaşılmıştır (Burçak, 1998: 752).

Başbakan Menderes, Eskişehir’e geldiği gün, 25 Mayıs’ta Anadolu Ajansı’na verdiği demecinde büyük tartışmalara sebep olmuş olan tahkikat komisyonunun vazifesini tamamlamış olduğunu söyledi. Komisyonun süresi meclis kararıyla üç ay olarak belirlenmiş olmasına rağmen, bir ay gibi kısa bir sürede çalışmalarını sona erdirmiştir. Komisyonun anayasaya aykırı olduğu, kanunsuz ve baskı yapmak amacıyla kurulduğu gibi hakikatle hiç ilgisi olmayan propagandaların ne derce asılsız ve esassız olduğu da orya çıkmıştır dedi (Burçak, 1998: 754).

Eskişehir’de 26 Mayıs’ı 27 Mayıs’a bağlayan gece Menderes Başvekil olarak son konuşmasını yapacaktır. Konuşmasında:

“...memlekette hürriyet olmadığından bahsediyorlar. Bizim hürriyeti yok ettiğimizi söylüyorlar. Halbuki bütün hürriyetler, o derece suiistimal ediliyor ki, sokaklarda kabadayılar, en açık tahrikatı yapmakta, kendileri için en küçük bir tehlike görmüyorlar. Bu kahraman profesörler 1950’den evvel nerdeydiler? Bir zümre tarafından kiralananmış, birtakım kara cüppe giymiş kuklaların, aldatılmış, işgal edilmiş masum vatandaşların, milletin iradesine rağmen harekete geçmeye teşebbüs etmelerinin akibeti, Türk milleti tarafından tayin edilecektir...” diyecektir (Aydemir, 2013: 416).

O gecenin sabahında Ankara Radyosunda Alparslan Türkeş’in sesinden *Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini eline almıştır* duyurusu ile askeri müdahale kamuoyuna açıklandı. Demokrat Parti’nin on yıllık iktidarı bu müdahale ile sona ererken Türkiye kamuoyu darbe ile tanışıyordu.

5. SONUÇ

Tahkikat Komisyonu’na yetki veren kanunun TBMM’de kabul edilmesinden bir gün sonra İstanbul’da, iki gün sonra da Ankara’da binlerce öğrencinin katıldığı hükümeti protesto gösterileri yapıldı. Olaylar başladıktan bir süre sonra İstanbul Valisi Ethem Yetkiner; Hükümete *derhal sıkıyönetim ilan edilmesi* teklifinde bulunmuş, Hükümet de bu teklife uyararak saat 15.00’ten itibaren İstanbul ve Ankara’da sıkıyönetim ilan etmişti.

Adnan Menderes İstanbul ve Ankara’da yaşanan hadiselerle ilgili 29 Nisan 1960 tarihinden itibaren beş gün boyunca radyodan olup bitenleri halka anlatmaya çalıştı. Konuşmalarında genellikle Demokrat Parti Hükümeti’nin on yıllık iktidarı süresinde yapmış olduğu hizmetlere, tarım ve ekonomi alanındaki gelişmelere, bayındırlık hizmetleri ve diğer faaliyetlere değiniyordu. Birilerinin ihtilal çıkırtkanlığı yaptığını ama Türkiye’de ihtilal yapılabilmesi için hiçbir sebep olmadığına işaret ediyordu. Ve radyo konuşmalarında en fazla üzerinde durduğu hususlardan birisi de, İstanbul ve Ankara’da yaşanan hadiselerin karanlık eller tarafından tezgâhlandığı hususuydu.

Olayların başlamasından birkaç gün sonra, 5 Mayıs’ta Ankara, Kızılay’da yaşanan hadiseler olayların iyice kontrolden çıktığını göstermekle beraber, Menderes’i iyice yıpratmıştı. Bastırılmayan ve kontrolden çıkan hadiselerin ardından Menderes, milletin tertiplenmiş, kışkırtılmış ve hazırlanmış bir avuç nümayişçiden ibaret olmadığını göstermek amacıyla İstanbul ve Ankara’daki tertiplere karşı Batı

¹ Menderes’in uçağı Eskişehir havaalanına indiğinde karşısında hava subaylarının sıraya dizilmiş olduğunu gören Menderes, güleç bir yüz ifadesiyle onları selamlamak için yanlarına doğru ilerler. Fakat bu sırada subaylar ani bir kumandayla Menderes’e sırtlarını dönerler, hatta ellerini arkada bağlarlar. Başvekilin eli havada kalmıştır. Bu durum isyanın fiilen başladığını göstermesi açısından önemlidir. (Aydemir, 2013: 413).

Anadolu'da mitingler düzenledi. Mitinglerde açık ve sert bir üslupla CHP'yi, İsmet İnönü'yü, üniversiteleri ve hocaları eleştiriyordu. Hürriyet yok diye ortalığa düşenlere tek parti dönemindeki uygulamaları anlatıyor ve kendi partisinin iktidarında özgürlüklerin arttığını ifade ediyordu. Mitinglerde çoğunlukla önceki günlerde yaptığı radyo konuşmalarına göndermelerde bulunan Menderes, tertipçilerin sermayelerinin yalan ve karanlık şayialar yaymaktan ibaret olduğunu, devlete ve kanuna karşı harekete geçmek için herhangi bir sebep olmadığını, anayasayı ihlal iddialarının tertipçilerin yalanı olduğu ve meseleleri örtmek için ortaya atıldığını söylüyordu.

İstanbul'da, Ankara'da ve yurdun çeşitli bölgelerinde DP iktidarına karşı protestolar, 26 Mayıs'a kadar kesilmeden sürdü. Öğrenci olayları sonrası hükümetin sertleşen tutumu, sıkıyönetimin ilanına rağmen dinmeyen tepkiler ve ordunun açık bir şekilde ortaya koyduğu hoşnutsuzluğa rağmen iktidarın sorunlara çözüm bulamaması 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile neticelendi.

İstanbul ve Ankara'da yaşanan nümayişlere sebep olduğu iddia edilen tahkikat komisyonunun kurulması ve ardından örfi idare ilan edilmesi, anayasayı ihlal davasının en önemli delilleri olarak gösterildi ve netice itibarıyla Anayasayı ihlal suçundan TCK'nın 146/1. Maddesi hükmünce Fatih Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'la birlikte Adnan Menderes idam edildi.

KAYNAKLAR

AYDEMİR, Ş. S. (2013), *Menderes'in Dramı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

BCA. 010.09.7.23.7.3.9.

BCA. 010.09.7.23.7.40.

BCA. 010.09.7.23.7.41.

BCA. 010.09.128.402.1.2.

BCA. 010.09.8.26.3.2.

BCA. 010.09.8.26.3.4.

BCA. 010.09.7.23.7.23.25.

BCA. 010.09.7.23.7. 26-27.

BCA. 010.09.7.23.7.28.

BCA. 010.09.7.23.7.29.

BCA. 010.09.7.23.7.30.

BCA. 010.09.7.23.7.32-33.

BCA. 010.09.7.23.7.36-37.

BCA. 010.09.7.23.7.42.

BCA. 010.09.7.23.7.43.

BCA. 010.09.7.23.7.45.

BCA. 010.09.7.23.7.50.

BCA. 010.09.7.23.7.52.

BCA. 010.09.7.23.7.51.

BOZDAĞ, İ. (2007), *Darağacında Bir Başbakan*, İstanbul: Truva Yayınları.

BOZDAĞ, İ. (2010), *Başvekilim Adnan Menderes*, İstanbul: Truva Yayınları.

BURÇAK, R. S. (1998) *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Ankara: Nurel Matbaacılık.

DİKİCİ, A. (2014), 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi ve Türk Polisi, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 30-89, s. 11-59.

ÖZTUNA, Y. ve GÖKDEMİR, A. (1987), *Türkiye’de Askeri Müdahaleler*, İstanbul: Tercüman Yayınları.

ÖYMEN, Ö. (1986), *Bir İhtilal Daha Var (1908-1980)*, İstanbul: Milliyet Yayınları.

TAŞYÜREK, M. (2009), *Adnan Menderes*, İstanbul: Anonim Yayıncılık.

TBMM Kütüphanesi, Yer: 1985-4504, Cilt 1.

YÜCEL S. M. (2001), *Demokrat Parti*, İstanbul: Ülke Kitapları.